

HELMİNTƏLEYHİ TƏDBİRLƏRİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

E.N. MƏMMƏDOV, baytarlıq elmləri namizədi,
İ.B.MƏMMƏDOV, biologiya elmləri namizədi
AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutu

Kənd təsərrüfatının çox gəlirli sahələrindən olan heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi və onun məhsuldarlığının artırılması, əhalinin sağlam qida məhsulları ilə təminatında mühüm rol oynayır. Bu sahənin inkişaf etdirilməsində başlaça şərtlərdən biri xəstəliklərə, o cümlədən heyvandarlığa böyük iqtisadi zərər vuran helmintozlara qarşı mübarizə və profilaktika tədbirlərinin vaxtında aparılmasından ibarətdir. Helmintəleyhi tədbirlərin səmərəliliyini təmin etmək üçün, ilk növbədə helmintlərin ətraf mühitdə və heyvan orqanizmində inkişafının bütün mərhələlərinə təsir edə biləcək müalicə profilaktik vasitələrin seçilməsi ilə yanaşı, ərazinin təbii-iqlim şəraiti də nəzərə alınmalıdır. Bunun üçün helmintozların epizootologiyası, törədicinin bioloji xüsusiyyətləri və yerli şərait hərtərəfli öyrənilir. Müəyyən edilmişdir ki, helmintozlara qarşı mübarizədə tam keyfiyyətli qidalanma düzgün saxlanılma şəraiti, baytar-sanitar tədbirlərinə ciddi riayət edilməsi, peyinin biotermiki zərərsizləşdirilməsi çox böyük rol oynayır. Bundan əlavə fərdi və fermer təsərrüfatlarına kənardan gətirilən heyvanlar helmintokoproloji müayinə edilməlidir.

Helmintozlara qarşı mübarizədə əsas şərtlərdən biri heyvanların helmintlərdən tam azad edilməsidir. Məlumdur ki, parazit helmintlərin inkişaf üçün invaziya zəncirinin, yəni - invaziya mənbəyi, keçirici amil və həsas orqanizmin olması zəruridir. Ona görə də mübarizə tədbirlərinin aparılmasında əsas məqsəd bu zəncirin "qırılması" ilə törədicini və orqanizm arasındakı əlaqənin kəsilməsidir. Bunlarla yanaşı bir sıra kompleks profilaktik tədbirlərin aparılması da zəruridir.

Heyvanlar helmintlərlə əsasən otlaqlarda yoluxurlar. Ona görə də helmintozların profilaktikasında düzgün otlaq seçilməsi əhəmiyyətli məsələlərdəndir.

Bir çox helmintozlara qarşı mübarizədə (strongilyatozlar, fassiolyoz) növbəli otlaqlardan istifadə edilir. Bəzi helmintozlarda isə (diktiokaulyo) profilaktik məqsədlə yazda cavan heyvanları yaşıllardan ayrı otarırlar. Ona görə ki, qışda bu helmintlərin sürfələrinə görə otlaqlar təmiz olur, yaşlı heyvanlar isə helmint daşıyıcıları olduğundan, ayrıldıqda otarılmaqla cavanları yoluxdurmaq ehtimalı aradan qalxır. Bəzi otlaq sahələrində anthelmint təsirli bitkilərin (yovşan, boymadərən, baldırğan) bitdiyini nəzərə alıb, yaz vaxtı heyvanlar həmin otlaqlarda otarılmaqla helmintlərdən (strongilyat, monieziya) azad olurlar(3).

Heyvanları bəzəyərək şəraitində bəsləməklə də müəyyən qədər helmintozlarla yoluxmanın qarşısı alınır. Bir çox bio və geohelmintozların (strongilyatozlar, askari doz, fassiolyoz, monieziyoz) profilaktikasında bu üsuldan istifadə etməklə helmintlərlə yoluxmanı nəzərəcərpacaq dərəcədə aşağı salmaq mümkündür. Ətraf mühi-

tin helmint invaziyalarından zərərsizləşdirmək məqsədilə heyvan saxlanılan binalar və onların ətrafları dezinvaziya edilir. Hər hansı helmintoza görə qeyri-sağlam hesab edilən fərdi və fermer təsərrüfatlarında peyin vaxtaşırı təmizlənməklə, biotermik yolla zərərsizləşdirilir. Bu zaman helmint yumurta və sürfələri ilə yanaşı, bir çox patogen ibtidai və mikroorqanizmlər də məhv edilmiş olur. Helmintlərin aralıq sahiblərini məhv etməklə biohelmintoz törədicilərinin inkişaf mərhələsi dayandırılır. Bəzi helmintlərin inkişafında aralıq və saxlanc sahiblər kimi iştirak edən onurğasızların, eləcə də onların orqanizmində parazit sürfələrinin məhv edilməsində kimyəvi, bioloji və fiziki mübarizə üsullarından istifadə edilir. Məsələn, fassiolyozun aralıq sahibləri olan gölməçə ilbizləri ilə mübarizədə göydaş, sönməmiş əhəng, mineral gübrələr, eləcə də dioxloralisanilid maddəsindən məhlul şəklində istifadə edilir.

Son dövrlər helmintlərin aralıq sahiblərinə qarşı bioloji mübarizə üsullarından da istifadə edilir. Ekoloji cəhətdən münasibliyinin nəzərə almaqla, su quşlarından, suda - quruda yaşayanlardan aralıq sahib hesab edilən ilbizlərə, soxulcan və qarışqalara qarşı mübarizədə istifadə edilir(2).

Bəzi ədəbiyyatlarda aralıq və saxlanc sahiblərə qarşı mübarizədə mexaniki üsullardan istifadə barədə məlumatlara rast gəlinir ki, bu zaman həmin canlıların əllə toplanılaraq məhv edilməsi nəzərdə tutulur (2).

Torpaqların aqrotexniki qaydada becərilməsi, gölməçələrin qurudulması, aralıq sahiblərinin məskunlaşdığı yerlərdə qamışıqların, əlaq otlarının yandırılması bəzi helmintozların yayılmasının qarşısını alır(4).

Helmintozlara qarşı mübarizədə kimyəvi profilaktikanın əhəmiyyəti böyükdür. Bu və ya digər helmintoza qarşı anthelmint preparatların az dozalarının müxtəlif qarışıq (briket) formasında tətbiq etməklə, helmintin heyvan orqanizmində inkişafının qarşısı alınır. Belə tədbirlərdə bir neçə anthelmintin kombinə edilmiş formada tətbiqi daha səmərəlidir. Bundan əlavə bir sıra helmintəleyhi təsirli bitkilər ilə çox az dozalarda kimyəvi preparatların qarışıqlarının tətbiqi nəticəsində heyvanları helmintlərdən 100% azad etmək mümkündür (1).

Kimyəvi profilaktikadan heyvanların mədə-bağırsağı strongilyatozlarına, sestodozlara qarşı müvəffəqiyyətlə tətbiq etməklə, helmintlərin yumurta və sürfə mərhələlərinin inkişafı dayandırılır.

Anthelmint preparatların minimal dozada tətbiqi heyvanlarda kumulyativ və toksiki təsirlər göstərmir, lakin helmintlərin yetkin eləcə də sürfə mərhələlərinə öldürücü təsir edir.

Heyvandarlıq təsərrüfatlarında helmintozlara qarşı xüsusi profilaktika və müalicə tədbirləri də həyata keçirilir. Heyvan orqanizmindəki helmintlərə qarşı kimyəvi preparatlardan istifadə edilməsinə dehelmintizasiya deyilir. Tətbiq istiqamətlərinə görə məcburi, profilaktik, preimaginal, imaginal və diaqnostik dehelmintizasiyalardan istifadə edilir.

Məcburi dehelmintizasiya ilin istənilən fəslində, helmintlərlə kütləvi yoluxmuş heyvanları azad etməklə, tələfatın qarşısını almaq məqsədilə aparılır.

Profilaktik dehelmintizasiya əvvəlcədən tərtib edilmiş plan əsasında, yerli epizootik şərait, helmintlərin biologiyası nəzərə alınmaqla bütün heyvanlara tətbiq edilir.

Preimaginal dehelmintizasiya heyvan orqanizmin-

dəki helmintlər cinsiyyətə yetkin mərhələyə çatmamış aparılır ki, bu zaman ətraf mühitin helmintlərin yumurta və süfrələrlə yoluxmasının qarşısı alınmış olur.

İmaginal dehelmintizasiya heyvan orqanizmində cinsiyyətə yetkin mərhələyə çatmış, yumurta və süfrə vermək qabiliyyəti olan helmintlərə qarşı tətbiq edilir.

Bunlardan əlavə orqanizmdə parazitlik edən helminti müəyyən etmək üçün ona spesifik təsir göstərən anthelmint preparatlar işlətməklə, diaqnostik dehelmintizasiyadan da istifadə edilir.

Helmintozlara qarşı mübarizədə göstərilən tədbirlərin yerinə yetirilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Ona görə də helmintləyhi tədbirlərin düzgün təşkili və mübarizə işlərinin elmi əsaslarla aparılması, bir çox xəstəliklərin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov E.N. Dərman bitkiləri və anthelmint preparatlar qarışıqlarının qoyunların monieziozuna təsiri. Azərbaycan aqrar elmi, Bakı, 1995, №3-6, s.89-90
2. Демидов Н.В. Потемкина В.А. Справочник по терапии и профилактике гельминтозов животных. Москва, Колос, 1980, 240 с.
3. Котельников Г.А. Гельминтологические исследования животных и окружающей среды. Москва, Колос, 1980, 208 с.
4. Филиппов В.В. Эпизоотология гельминтозов сельскохозяйственных животных. Москва, Агропромиздат, 1988, с. 29-46

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ÖZƏL BAYTARLIQ XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ PRİNSİPLƏRİ

Q.H.ƏBDÜLƏLİYEV, baytarlıq elmləri namizədi
Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi

Ölkədə baytarlıq xidmətinin hüquqi, təşkilati və iqtisadi əsasları mövcud olan ictimai-iqtisadi formasiyanın tələblərinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir. Dövlətdə bərqərar olan istehsal münasibətlərindən asılı olmayaraq baytarlıq xidmətinin qarşısında duran məsələlər, demək olar ki, dəyişmir. Ancaq bu məsələlərin yerinə yetirilməsi mexanizminin formalaşması iqtisadi münasibətlərdən çox asılıdır. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi baytarlıq xidməti də dövrün tələblərinə uyğun olaraq yeni şəkildə qurulmalıdır. Bu məsələnin aktuallığını nəzərə alaraq 2001-2002-ci illərdə özəl baytarlıq xidmətinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi məsələlərinin öyrənilməsi üçün tədqiqatlar aparılmışdır. Tədqiqatlar mövcud vəziyyətin öyrənilməsi və təhlil edilməsi ilə başlanmışdır. Azərbaycan keçmiş SSRİ dövlətinin tərkibində olduğu vaxt mülkiyyət ictimai olduğu kimi baytarlıq xidmətinin strukturu da ictimai prinsiplər əsasında müəyyənləşdirilmişdir. Bu vəziyyətdə baytarlıqda "özəl xidmət" məfumu qəbul edilməz şəkildə idi. Baytarlıq xidməti və nəzarəti obyektləri dövlətə mənsub olduğu kimi, mütəxəssislərin təminatı və hazırlanması da dövlət tərəfindən mərkəzləşmiş qaydada həyata keçirilirdi. O dövrün tələblərinə uyğun hazırlanmış mütəxəssislərin özəl fəaliyyət və-

dislərinə yiyələnməsi və bu fəaliyyət sahəsini tənzimləyən müasir qanunvericilik bazasının yaradılması çox vacibdir. Özəl baytarlıq fəaliyyətinin subyektləri digər baytarlıq təyinatlı müəssisələrlə yanaşı, baytarlıq sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə təminat yaradır.

Tədqiqatlar aparılaraq müəyyən edilmişdir ki, özəl baytarlıq xidmətinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi üçün bir çox prinsiplərin gözlənilməsi vacibdir. Bu prinsiplərdən biri baytarlıq xidmətinin qarşısında duran vəzifələrin hansının dövlət baytarlıq xidməti və hansının özəl baytarlıq xidməti strukturları tərəfindən yerinə yetirilməsinin konkretləşdirilməsidir. Özəl baytarlıq müəssisələri və özəl praktika ilə məşğul olan baytarlıq mütəxəssisləri dövlət təminatlı və baytarlıqda məqsədyönlü proqramların həyata keçirilməsində iştirak edə bilirlər. Bu təcrübə inkişaf etmiş ölkələrdə geniş tətbiq edilir. Qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Respublikada bir çox addımlar atılaraq ləğvi və profilaktikası tədbirləri dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən xəstəliklərin və özəl baytarlıq xidməti strukturlarının həyata keçirəcəyi baytarlıq tədbirlərinin siyahısı, baytarlıq nəzarətinin həyata keçirilməsi zəruri olan obyektlər və s. müəyyənləşdirilmişdir. İcra olunan tədbirlər ölkədə özəl baytarlıq xidmətinin